

Velkommen til Festningsløypa på Karljohansvern

1 GARNISONSBRAKKEN

Bygget i 1851 som mannskapsbrakke. Ble senere Søemilitære korps' kaserne og var i to etasjer med innlagt vann og gassbelysning. Gjennom årene har kasernen huset underoffiserer, vært MP-kontor og boliger for offiserer. I 2000 ble kasernen solgt til Horten boligbyggelag og gjort om til et borettslag med navnet «Blåkraven». Navnet fikk bygget etter den blå kraven som marinegastene bærer over skjorten.

2 PUBLIKUMSPARKERING (MARINENS SYKEHUS – SYKEHUSTOMTA)

Det praktfulle sykehuset i empirestil ble oppført i 1841. Sykehuset var opprinnelig bygget for de ansatte på verftet og de som tilhørte flåten. Bygningen besto av en nær 40 meter lang hovedbygning og to kortere sidefløyer, badehus og park. 23. februar 1945 ble sykehuset truffet av en bombe, samtidig med at lysgranater falt ned på taket og satte det i brann. Bygningen ble totalskadd og restene revet.

3 ADMINISTRASJONSBYGGET

Bygget i 1920 som bolig og kontor for overlegen på marinesykehuset. Ble etter 1945 benyttet som kontor for Østlandets Sjøforsvarsdistrikt frem til 1998 og to år senere solgt til private.

4 EPIDEMIEN (FARSOTSYKEHUS)

Denne eldste delen ble bygget som farsott- eller epidemisykehus og sto ferdig i 1918. Isolatet var en del av det militære sykehuset, i god tradisjon plassert for seg selv et stykke unna sykehuset.

Etter bombingene av sykehuset i 1945 valgte Forsvaret å ikke bygge opp igjen sykehuset og bygget i stedet en sengepost i den grønne murbygningen som sto ferdig i 1952. Da ble den eldste delen omgjort til legekontorer og skiftestue. I 2005 ble bygget overtatt av Horten kommune og i dag holder Lokalhistorisk Senter til her.

5 VOLLPORTEN (PARTI AV SYDVOLLEN)

Vollporten / Søndre Voll er en del av forsvarsverkene ved marinestasjonen som ble fullført i 1850-årene, trolig ferdig i 1856. Jordvollen strekker seg cirka 200 meter i øst/vest retning fra sykestua over veien og i en bue mot Tivolibatteriet. Rester av en sammenhengende voll forbinder i dag de to anleggene. Det er en granittkledd skjæring på begge sider av veien. Ved byggingen av isolatet (1918) ble nedre del av vollen fjernet.

I 1937 oppførte man ny vollmesterbolig på toppen av vollen på østsiden av nedre vei.

6 KANALEN

Kanalen er anlagt mellom Oslofjorden og Indre havn for å skape en kort forbindelse for rokanonbåter og lignende fartøy. Samtidig skulle den fungere som en del av forsvarsverkene på marinestasjonen. Byggingen av Kanalen ble utført fra 1854 til 1863. Kanalen er 878 meter lang og steinsatt på sidene. Kanallegget utgjør et viktig teknisk kulturminne som det finnes få tilsvarende av i Norge. Kanalen ble gravd ut med spade og trillebør og ble opprinnelig beplantet med popler langs kantene. Fra 1916 til 1920 ble disse erstattet av bøketrær. I 1996-1998 ble Kanalen renset for miljøgifter og istandsatt. Kanalbroa ble oppført i 1854-1867 i forbindelse med byggingen av kanalen og bygget der landeveien fra gammelt av gikk som dobbelt vindelbro med 7,5 meter mellom brokarene. Den har vært intensivt brukt og har gjennomgått flere utvidelser. De opprinnelige brokarene i hugget granitt står fortsatt intakt. På østsiden av broen er det en liten oppmurt kaifront i granitt som blir kalt kongekaien, antagelig som følge av ilandstigning ved et kongelig besøk. I 1930 ble veibredden utvidet med betongforsterkninger på nordsiden, nytt fortau og i 1961-1964 kom den broen vi fortsatt har.

7 SJØMILITÆRE SAMFUND

Sjømilitære Samfund ble bygget som velferdsbygg for sjøoffiserene i 1880-1883 for penger innsamlet blant sjøoffiserene. Samfundet har vært Hortens storstue i alle år, og her har de store offisielle middagene funnet sted.

8 FESTPLASSEN

Plassen er nesten helt igjengrodd og det er lite som i dag kan fortelle at dette var kommunens store festplass fra midten av 1800-tallet og til godt inn på 1900-tallet. Det var hit barnetoget gikk 17. mai og her ble det bl.a. arrangert store sangerstevner.

9 TIVOLIBATTERIET

Tivolibatteriet (1874) er det midterste av de tre batteriene og hadde plass for tre kanoner på 13 tonn. Øvre del besto av en ringformet, forsenket kanonplattform, ammunisjonsrom og oppstillingsplass for mindre skyts og infanteri. Nedre del besto av to hesteskoformede kanonplattformer.

De tre batteriene ut mot Oslo-fjorden som ble realisert på Karljohansvern er sjeldne og svært interessante i en militær-historisk sammenheng. Sett i sammenheng med de tidligere utkastene til fort og batterier, gir de også et innblikk i den våpenhistoriske og fortifikatoriske utviklingen. Ble restaurert i 2008. Tivoli er et navn som kommer fra offiserenes tivoli plass, der det var forskjellige aktiviteter for dem og deres familier. Tivoli plassen lå ved det store Lindetreet i enden av veien.

10 RØDE HUS (TAKKELMESTERBOLIGEN)

Bygget rundt 1700 og er det eldste av de to våningshusene på Horten gård. Horten Gård er for øvrig «Hortens vugge», og har gitt byen dens navn. Røde Hus ble overtatt av Staten i 1824 og brukt som butikk for Hortens første kjøpmann, Jacob Breda. Senere ble huset brukt som takkelmester- og ekvipasjemesterbolig, og som bolig for nestkommanderende på Karljohansvern. I dag i privat eie. («Takkell» er skipsutrusting og «ekvipasje» er i marinesammenheng båt i opplag.)

11 ADMIRALS BOLIGEN (SJEFSBOLIGEN)

Oppført i 1783 som det nye hovedhuset og gjestgiveri på Horten Gård. Ble ombygget til sjefsbolig da verftssjefen overtok bygningen. Ble senere benevnt Admiralsboligen og kongen hadde i mange år sitt eget rom her. På terrassen over karnappet sto den siste gjenværende av Eidsvollsmennene, admiral Thomas Konow (død 1881) og hilste skolebarna på 17. mai.

12 GAMLE HORTEN (BEFALSFORLEGNINGEN)

Bygget på slutten av 1700-tallet som uthus i forbindelse med oppbygging av nytt gjestgiversted på Horten. I 1825-1827 ble uthusene ombygget til kaserne for arbeidere ved verftet og betydelig fornyet. Hovedfløyen og sidefløyen i laftet tømmer ble utformet som svalgangsbygninger i to etasjer der svalene bandt sammen smalere og bredere deler av bygningen. I 1875-1882 hadde hovedbygningen 21 leiligheter av 10. klasse. Det vil si et 14-17 m² værelse med ovn, kjøkken med skorstein og benk samt to doble leiligheter av 9.klasse. Den en-etasjers sidebygningen mot vest var stallmesterens bolig. Han hadde ansvaret for verftets hester. I 1974-1975 ble Gamle Horten ombygget til befalsforlegning. Gjennom årene har Gamle Horten hatt en rekke ulike funksjoner, som kaserne for arbeidere ved verftet, stallmesterbolig og befalsforlegning. I 2008 ble bygningen solgt til kulturformål.

13 STALL

Stallen på Horten gård, oppført i 1859 og hadde spilltau til 7 hester og stige til høyloftet.

14 KORPSSKOLEBYGNINGEN (BEFALSMESSEN CARL JOHAN)

Bygget i 1840 som enetasjers kaserne, omgjort i 1865 til Korpsskolebygning og påbygd med blant annet leilighet på loftet. Ble senere brukt av marinemusikken og med kontor for auditor, kommandør og til rettslokale, festivitetslokale og til kommunale møter. Ble i 1985 ominnredet til befalsmesse og er i dag i privat eie.

15 BYTORGET

Ute på gressbakken ved den gamle kjøpmannsgården ligger det første Horten Torg. Under gresset finnes fortsatt brosteinene.

16 BRAKKEKVARTLENE

Staten hadde rundt 1820-tallet planer om å oppføre 15 kvartaler, hver med 48 familieleiligheter – men ga opp etter å ha bygget to kvartal. Dette skyldtes vanskelige grunnforhold og gigantoverskridelser på budsjettene. I stedet ble det lagt ut tomter i Keisemarka og på Apenes. De vakre empirekvartalene er tegnet av Frantz d' Aubert. Den eldste er fra 1829 og de tre andre fra 1839 til 1843.

17 FESTNINGSVOLLEN / BYVOLLEN

Byvollen er interessant som den eldste delen av forsvarsverkene rundt Karljohansvern og må ses i sammenheng med de daværende planene om å oppføre en større garnisonsby på innsiden. Byvollen ble påbegynt i 1832, og hadde banketter for oppstilling av skyts som skulle beskytte den planlagte byen og det bakenforliggende verftet. I 1933 forsvant store deler av byvollen da Idrettsplassen (Sahara) ble anlagt ved nordenden av byvollen. Idrettsanlegget ble utvidet i 1970-årene.

18 EKSERSERHUSET

Gymnastikksal og Ekserserhus for Sjøkrigsskolen (Søcadetinstitutet) og bygget i 1862. Bygningene ble etter krigen brukt av Sjømilitære Korps, og senere av Befalsskolen for marinen. Var også i mange år byens eneste idrettshall og her trente både turn, håndball og mange andre idretter. Det har vært flere større jubileer og arrangementer her.

19 FERGESTEDET

Fergeleiet lå ved en liten brygge ut mot Oslofjorden, rett øst for kalkovnene. Det var også en brygge på indre havn, rett nord for Hangar A. Den første kilden om regulert fergeforbindelse finner vi i 1582. Rettigheten som bonden på Horten gård hadde til å frakte personer over Oslofjorden var eksklusiv innenfor en mil i begge retninger. Ingen andre fikk frakte passasjerer over fjorden.

20 MØRINGBATTERIET

Bygget 1870 – 1874. Det nordligste av de tre batteriene med sine to forsenede kanonstandplasser, bundet sammen med ca. 30 meter lang overdekket gang. Denne inneholder i tillegg kruttmagasin, dekningsrom og geværgalleri. Standplassene og kanonene hadde såkalt forsvinningsaffutasje som gjorde at kanonen etter avfyrt skudd ble ført bakover og under brystvernet av rekyl. Kanonene ble montert i 1873 og var levert av Armstrong & Co og veide 50 tonn. Restaurert i 2008 / 2009.

21 NORSKE LØVE

Oppført i 1852-1859. Tatt i bruk i 1856. Ellipseformet mursteinsfort med 22 forladerkanoner på 4 tonn, med 17 mann på hver kanon. Foran fortet går det en tørr grav ca. 6 m dyp. Tåkammeret hadde 7 kanoner. I 1940-1945 bygget den tyske okkupasjonsmakten kasernen om til en to etasjers bygning. Samtidig bygget de 22 lugarer der kanonene hadde stått. Fortet er fortsatt i Forsvarets bruk og øya Vealøs stengt for allmenheten.

22 FLYFABRIKKEN

Den 26. mai 1915 regnes som Flyfabrikkens stiftelsesdag, og navnet ble Marinens Flyvebaatfabrikk. Bakgrunnen for opprettelsen var at flyet «Start», kjøpt inn fra Tyskland med penger innsamlet av undervannsbåtoffiserene, tok av fra Gannestadjordet 1.juni 1912 med premierløytnant Dons som fører. Flyet ble gitt til marinen og førte til opprettelse av flyfabrikk, flyskole, mekanikerskole, samt radiotelegrafist og observatørskole i Horten. Det ble bygget 128 fly frem til 2. verdenskrig. Hangar A og B ble tegnet og så vidt påbegynt i 1940 og fullført av den tyske okkupasjonsmakten.

Ved kongelig resolusjon av 10. november 1944 ble Hærens og Marinens Flyvåpen slått sammen til en tredje forsvarsgren: Luftforsvaret. Flyfabrikken fortsatte sin virksomhet frem til 1965.

I dag er Hangar A fortsatt i militær bruk.

23 KALKOVNENE

Oppført i 1852-1854 for å forsyne de omfattende byggearbeidene som pågikk med bygningskalk. De to ovnene er svært sjeldne, både når det gjelder utforming og funksjonalitet. Ovn B tjente i en årrekke som dueslag for Marinens Flyvesen. Brevduer var en del av sambandet og ble sendt med sjøflyene og sluppet for å ta med beskjeder hjem igjen. Etter 2. verdenskrig ble Ovn B ombygget til signalstasjon/fjernskriverentral. I 2001 ble Ovn A restaurert og tilbakeført til sin opprinnelige utforming.

Kalken ble i stor grad hentet fra kalkbruddet på Langøya, som staten kjøpte rundt 1820.

24 SÖKADETTINSTITUTTET (BEFALLSSKOLEN)

Bygget i 1862 for å gi plass til Sjøkrigsskolen som ble opprettet i Stavern i 1817 og flyttet til Horten i 1864. Sjømilitære korps ble etablert i 1851. Begge hadde sitt tilhold i skolebygningene. Skolesjefen bodde i bygget, men måtte flytte i 1871, fordi skolen trengte mer plass. Påbygd og ombygget flere ganger. Murkasernen sto ferdig i 1952 og hadde i tillegg til lugarer for elevene også spisesal og kjøkken i underetasjen.

En tredje kaserne ble bygget og sto ferdig i 1989 da kronprinsen avtjente sin tjeneste her.

25 VERFTSPORTEN (VAKT OG SKOLEBYGNING)

Vaktrom, celler og rettslokale. Carljohansvern brann- og politikorps holdt til her. Da bygget sto ferdig i 1859 flyttet landets eldste tekniske skole, Horten teknikeren, hit og ble her fram til 1938. Den opprinnelige verftsporten er den grå tredøren midt på bygningen. I dag er bygningen solgt til private.

26 KIRKEN

Garnisonskirken sto ferdig i 1855 og har 950 sitteplasser. Den er tegnet av Christian Henrik Grosch, som bl.a. tegnet Universitetet i Oslo og Oslo Børs. Kirken er i nygotisk stil og ble innviet 22. august 1855 med kong Oscar, kronprinsen og arveprinsen tilstede. Den ble overført til Horten kommune i 1962 da marinen flyttet til Bergen.

På loftet ligger en stor stein klemt fast mellom reisverket. Steinen ble slynget opp i luften, gjennom taket og ned på loftet da verftet ble bombet og en bombe traff bakken utenfor kirken den 23.februar 1945.

27 VERFTET (MARINEVERFTET)

De første byggearbeidene begynte i 1820 og det første skipet Freia gikk på vannet i august 1828. Frem til 1940 ble det bygget 131 marinefartøyer ved marineverftet. Fra 1948 ble verftet sivilt skipsverft og bygget tank- og frakteskip. Horten verft gikk konkurs i 1986 og ble til Horten Industripark. En rekke firmaer holder til her og i dag jobber det like mange her som den gang det ble bygget skip her.

Industriområdet er ikke åpent for publikum av sikkerhetsmessige årsaker.

Historie

Marinebasen og verftet på Carljohansvern ble etablert ved kongelig resolusjon av 21. november 1818, få år etter union-sinngåelsen med Sverige. Planene for en ny norsk marine var store og flåtehavnen i Stavern ville derfor være for liten. Etableringen av Horten som orlogshavn var fra første øyeblikk omstridt. Gjennom årene måtte marinebasen tåle flere tilbakeslag. Ulike planer ble framlagt og byggevirksomheten var svært ujevn. Planene om å bygge en stor festningsby på Hortenstangen ble skrinlagt før 1850. Boligbyggingen fortsatte imidlertid på utsiden av etablissementet og la grunnlaget for det som senere ble Horten by. Utviklingen av anlegget utover på 1800-tallet har stor militærhistorisk interesse i Norge. Til tross for skrinleggingen av festningsbyen fortsatte oppbyggingen av forsvarsverkene i tiden fra 1850 til 1876. Fortene Citadellet (1852) og Norske Løve (1859) ble

28 MAGASINKANALEN

Mellom magasinene ligger magasinkanalen som ble bygget for at fartøylene kunne laste det de trengte for tokt eller beredskap. Store porter med tilhørende kraner i alle etasjer på magasinene gjorde lastejobben enkel og rask. Kanalen ble påbegynt i 1840 og sto ferdig i 1869. Den er 160 meter lang og 14,1 meter bred. Grunnforholdene var elendige og byggingen bød på store utfordringer.

29 MAGASINENE

Magasin A var i sin tid den største murbygningen i Norge. Bygget i 1861 – 1864 og var 157 meter langt og 15, 7 meter bredt. Det skiller seg fra Magasin B, bygget i 1839, ved de innvendige runde takkonstruksjonene. Dette fordi A skulle være en del av festningsverket og ha en kanonstilling på taket.

I februar 1945 ble Carljohansvern bombet, og Magasin A fikk flere treff, men uten større skader. På Magasin B derimot, forsvant en tredjedel av bygget etter en fulltreffer.

Under bombingene forsvant den flotte våpensalen ved Marinemuseet som inneholdt våpen, sabler og kanoner fra 1800-tallet.

I dag holder Marinemuseet og Preus fotomuseum til i Magasin A.

30 ARTILLERIVERKSTEDET

Oppført 1917 som verksted for artilleriet. Har blitt utvidet og fått flere tilbygg og de siste årene benyttet til vedlikeholdsoppdrag for Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO). Overdratt festningen fra 2009.

31 LABORATORIET

Reist i 1839 og kalles også Det hvite hus. Her ble ammunisjonen laborert (satt sammen). Laboratoriet var en av de få bygningene som ikke ble ødelagt under bombingene i februar 1945. Opprinnelig hadde bygningen ikke en andreetasje, men for å gi arbeidsplasser nok etter krigen fikk marinen dispensasjon til å bygge arkene.

kort tid etter at de ble fullført karakterisert som umoderne. På 1870-tallet fortsatte festningsbyggingen med bygging av Møringa-, Tivoli- og Hortenstangens batterier (1874, 1874,1876), men også disse var umoderne da de sto ferdig.

Fra 1963 ble marinens hovedbase overført til Bergen. Men Carljohansvern var fortsatt base for Østlandet Sjøforsvarsdistrikt og hadde stor militær aktivitet. Med årene har deler av dette forsvunnet i tråd med vedtatte innskrenkninger og omorganiseringer. Forsvarets behov for moderne teknologi førte til at FFI ble fødselshjelper for en rekke teknologibedrifter, og førte til at Horten ble et maritimt elektronisk senter i Norge.

Ved overgangen til det 20. århundre gikk Carljohansvern inn i en ny fase. Verftet og en rekke bygninger er solgt til sivil bruk som er i ferd med å sette et stadig sterkere preg på det tidligere militæretablissementet.

Adferdsregler

Festningen du nå er på, er et av Norges 14 nasjonale festningsverk og et nasjonalt kulturminne som vi ønsker å bevare for senere generasjoner. Derfor er det viktig at du som oppholder deg her har respekt for bygningene og uteområdene. Opplevelsen av å være på et unikt sted som Carljohansvern kan fort ødelegges av forsøpling og utilsiktet skadeverk. Vi ber deg om å kaste alt søppel i de oppsatte søppelkassene. Det er bålforbud og forbudt å benytte engangsgrill. Det er båndtvang på festningen hele året.

For øvrig gjelder Friluftslovens varsomhetsbestemmelser for ferdsel m.v.

Karljohansvern i dag

Forsvaret er fortsatt tilstede på Carljohansvern gjennom Konglige Norske Marines Musikkorps, FLO/TV/MA har flyttet inn i nye lokaler i Hangar A på den tidligere flyfabrikken. Der er også FLO IKT, Forsvarsbygg og Kommandanten lokalisert. FFI har en avdeling på Carljohansvern og Forsvaret er fortsatt tilstede på Østøya, Mellomøya og Vealøs med lager og øvingsaktivitet. I tillegg holder Marinemuseet til i Magasin A.

Flere bygninger er de siste årene solgt og i sivil bruk. Forsvarsbygg har utbedret og satt i stand de tre batteriene og området på Møringa slik at det er mer tilgjengelig for allmennheten. I nyere tid har også Preus fotomuseum etablert seg i samme bygning som Marinemuseet. På Carljohansvern er det badestrender, Hortensskogen og den idylliske Hortenskanalen som skiller Carljohansvern fra fastlandet. På Carljohansvern finnes det flere gallerier, museer og spisesteder. Carljohansvern hadde ca. 80 000 besøkende i 2008.

Nasjonale Festningsverk

Nasjonale Festningsverk i Forsvarsbygg har fått i oppgave å forvalte 14 festninger som er definert som nasjonale festningsverk. Vår visjon er å skape nytt liv på militærhistorisk grunn. Festningene skal ivaretas som nasjonale kulturminner og det skal tilrettelegges for eksisterende og ny bruk. Nasjonale Festningsverk skal bringe festningene inn i en ny tid, og bevare deres egenart og historie gjennom å utvikle festningene til attraktive arenaer i samarbeid med andre aktører.

Les mer på www.nasjonalefestningsverk.no

Festningsløypa på Carljohansvern